

ІЗ СПОГАДІВ ДОЧКИ

Катерина Миколаївна Амосова

Улюблена і довгоочікувана дочка Миколи Михайловича Амосова. Народилася в 1956 р/ У віці 15 років екстерном закінчила середню школу і вступила до Київського медичного інституту. У 2014 р/ обрана ректором цього інституту (Національний медичний університет ім. О.О.Богомольця). Вчений, кардіолог, доктор медичних наук, професор, педагог. Член-кореспондент АМН України, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України, заслужений лікар України. Спогади підготовлені за публікаціями Наталії Сгроковскої, Михайла Назаренко, Ірини Дубської, Ольги Унгурян, Катерини Фонтаній, Віолетти Кіртоки в періодичних виданнях: "Сьогодні", "Бульвар", "Факти", "Новая".

Батько був рідкісною особистістю. І знаєте, я отруєна тим, що вироста поруч з такою людиною. Він для мене еталон, і я свідомо чи не свідомо всіх з ним порівнюю. І себе теж. Намагаюся, як і тато, ставитися до себе самокритично...

Я була пізньою дитиною. У мами виникали проблеми в останні місяці вагітності. З тієї ж причини і другої дитини бути не могло.

Вона доносила мене до семи місяців. Почалися передчасні пологи. І за правилами акушерства потрібно було робити ризиковану для її життя операцію — кесарів розтин. Мама пішла на це... Я народилася з вагою 1 кілограм 700 грамів. Сьогодні недоношених добре виходжують, а тоді, майже 50 років тому, це було значно складніше. Але мене виходили. Зараз ось кажу і замислююся: напевно, я виявляю недостатньо подяки своїй мамі. Все життя вона прожила в тіні батька. Але це природно: поруч з такою людиною будь хто був би в тіні.

У мами був твердий характер. Коли почалася війна, вона була студенткою. Пішла на курси медсестер, потім — добровольцем на фронт. Їй дивом вдалося вийти з оточення, в одному госпіталі доля звела її з моїм батьком. Він був хірургом, вона — операційною сестрою. Батько, росіянин, ніколи не думав, що буде жити в Україні! А мама, Денисенко Лідія Василівна, українка, родом з Дніпропетровської області. Разом вони прожили 59 років. Урочистих дат своїх ніколи не відзначали. У тата не було обручки, а у мами вона з'явилася, вже коли я була дорослою! Обручка — це деталь. У людей того покоління взагалі не було ніякої тяги до речей!

Батько виріс в бідності. В одній зі своїх книг він згадував, що в шкільні роки цукор—рафінад пиляв на шматочки, щоб його вистачило на 30 днів. І ніколи не дозволяв собі з'їсти два шматочки в один день. Тому, навіть почавши заробляти, тато жив дуже скромно і відкладав гроші на старість. Коли в 90—і роки минулого століття "згоріли" всі їхні заощадження, поставилися до цього спокійно. Як люди, які відчували в житті голод і злидні. Був час, коли вони жили в такій маленькій кімнаті, що, як розповідала мама, вона спала на ліжку, а тато — на підлозі...

Мені було років десять, коли у нас вдома з'явилися "парадні" поліровані меблі в вітальні. З оббивкою неймовірного яскраво-зеленого кольору, ну просто "вирви око"! Мама якось дістала її з нагоди — ніякого "блату" в нашій родині не

було. Тато все підсміювався з приводу цих меблів. Але вони простояли в будинку до його смерті.

У кабінеті він переробив на свій лад письмовий стіл (стіл і зараз "живе" на нашій дачі). Змайстрував підвісну лампу на розпірці — щоб регулювати освітлення. Настелив "ковролін" — покриття з килимових доріжок. Вийшло доботно, конструктивно, але не більше того. Він знав реальну ціну речам. В тому сенсі, що це просто... речі.

Вони з мамою на таксі не їздили. У них в квартирі стояли, скажімо, дуже скромні, за нинішніми мірками, меблі. Але зовнішня сторона життя батька не цікавила. Мені було років 13, коли він продав машину "Волгу" і сказав, що приватна власність його не цікавить. З великими труднощами мама переконала батька купити дачу, від якої він потім років десять отримував задоволення. Батьки там по півроку жили. Папа своїми руками лавки зробив, різні пристосування, лампу... Намагався, щоб було зручно і функціонально. Але з боку це виглядало, напевно, дивно: все на шарнірчиках, на дротиках, лейкопластиром прикручено...

Батько планував, що в старості йому потрібні будуть гроші, щоб не залежати ні від мене, ні від держави. А коли старість прийшла, всі його заощадження на ощадкнижці згоріли повністю. Як він після цього почав економно жити — окрема історія. Коли знадобився кардіостимулятор, йому його подарувала фірма. Операцію в Німеччині оплатили з міського бюджету. Він завжди сміявся над подарунками і говорив, щоб йому нічого не носили. Тому що це зайвий мотлох. Останні роки я навіть не намагалася щось придумувати. Головне не це. Важливо було прийти, поговорити, привітати. Єдиний подарунок, який йому сподобався, і він ним користувався, — пухнастий м'який плед, який я купила в 1983 році в Москві. Батько не заціклювався на матеріальних благах, але міг порадіти якійсь новій техніці, зручному кріслу, художнім альбомами...

Яким він був батьком? — Дуже хорошим, я це можу оцінити зараз, коли маю свою дочку. При всій своїй зайнятості він завжди знаходив для мене час. І душу. Брав мене з собою в поїздки. У Москві ми ходили на кращі спектаклі Театру Вахтангова, Таганки, "Моссовета", "Современника"... Декому тато міг здатися сухим, багатьом запам'яталося, що він лявся на операціях. Але перш за все він вимогливо ставився до себе. Був дуже чутливим, вразливим...

Коли з'явилася Аня, мої батьки, звичайно, були щасливі. Правда, тато не став від цього сентиментальним. Він вважав: любов любов'ю, але повагу дитина повинна заслужити. Так виховували і мене. Коли я розбирала батьківський архів, знайшла складені в дві окремі папки дитячі малюнки, саморобні листівки — мої і Ані. Батько їх зберігав. Мене це дуже зворушило.

Для мене він був не просто татом, а Особистістю! Я це усвідомлювала з раннього дитинства. І завжди знала, що він мене глибоко любить, але і я, і мама займали в його житті друге місце. На першому була робота. Ми це розуміли, приймали і вважали правильним. І, звичайно ж, пишалися ним.

Батько дарував мені свої ранкові, найпродуктивніші, години, а це дорогого варте. Читав вголос книги, потихеньку спонукаючи, щоб і я навчилася читати. Перші мої книжки — це "Розповіді про тварин" Сетон-Томпсона і "Мауглі" Кіплінга. Англійську мову ми вчили разом. Мені було років десять, коли татові

через "залізну завісу" прийшло запрошення виступити з доповіддю в США на Національній конференції з кібернетики. Пам'ятаю, як наша з ним вчителька англійської перекладала його 40-хвилинну доповідь. І тато вивчив текст, тренуючись при мені. Однією з методик вчительки було заучування напам'ять великої кількості прози в оригіналі. Так що коли батько став "виїзним", він на свої гроші на відрядження десять доларів купував мені книжки. Спочатку дитячі, з ілюстраціями. Потім дорослі, в потертій обкладинці — їх продавали в букіністичних магазинах на кілограми (!), і коштували вони копійки. Уже після розвалу СРСР, коли почали масово переводити і друкувати іноземну прозу, я виявила, що багато книжок давним-давно читала, причому в оригіналі.

Навчалася я в школі добре, але мені було нудно вчитися. Я була не дуже товариською дитиною, яка не належала до жодної компанії і, в загальні, від цього страждала. Тоді, якщо пам'ятаєте, діти-вундеркінди — майбутні математики, піаністи — здавали шкільні іспити екстерном і вступали до університетів, консерваторії в 12—13 років. Папа не спонукав: мовляв, давай і ти. Він тільки посіяв в мені цю ідею, а рішення прийняла я сама — пройти за рік три класи.

Я могла і вісім годин на день вчитися. Але ми з татом обговорювали, що більше шести годин розумово працювати непродуктивно. Якщо сьогодні перевантажити, то завтра голова буде працювати гірше. І ККД (коефіцієнт корисної дії) за два дні буде невеликим. Тато був прихильником розумного підходу. Ніякої штурмівщини ночами! Крім шкільної програми, я півроку готувала з репетиторами фізику, хімію, біологію для вступу в медінститут. Здала їх на відмінно. А ось трирічну програму з алгебри та геометрії пройшла без викладачів, отримала четвірки. І закінчила школу без золотої медалі. Ні про яку перездачу іспитів і мови бути не могло. Це виключалося. Тато абсолютно не визнавав блату. Він мені говорив: "Якщо ти знаєш на п'ять, то завжди можеш отримати чотири". Я цими чесними четвірками, можливо, пишаюся більше, ніж п'ятіркою з фізики, в якій у мене голова абсолютно не варить. Фізика мені давалася колосальними зусиллями, і брала я її виключно зубрінням.

Він любив повторювати фразу з "Майстра і Маргарити" Булгакова: "Ніколи нічого не просить!.. Самі прийдуть і самі все дадуть!". Він жив за цією фразою. І страшенно переживав, коли ситуація складалася так, що змушувала його до зворотного.

На шостому курсі мені було 22. Мій чоловік — Володимир Мішалов (професор, завідувач кафедри хірургії нашого медінституту. Протягом останніх п'яти років ми працюємо в одній лікарні). Він старший за мене на рік. Батьки два роки знімали нам з чоловіком квартиру. І було таке положення, що академіки для своїх дітей мали право на кооператив. Папа звернувся до мера Києва. Але той йому відмовив. Більше його тато не просив. Прізвища його не пам'ятаю. Цього мера змінив інший, і тато "наступив собі на горло" — звернувся до нової влади, тільки тоді квартирне питання було вирішене позитивно.

Машину він продав, коли я була ще дитиною. А нам з чоловіком, звичайно, хотілося мати свою, самі знаєте, що творилося з ними тоді. У тата були можливості як у депутата Верховної Ради СРСР, і він пішов на одну зустріч з проханням. Для нього це був справжнісінький героїзм: йому не хотілося просити

будь кого.

Так само і в побуті. Зайвий раз він не просив гудзик пришити, робив це сам. Через безсоння рано вставав, але не турбував маму, щоб вона готувала йому сніданок. Ставився до інших дбайливо.

До їжі він ставився дуже просто. Не був гурманом. Слідував відомій фразі: "Їсти, щоб жити, а не жити, щоб їсти". Ніколи не захоплювався якимись дієтами. Просто по мінімуму вживав тваринні жири, налягаючи на молочні продукти, овочі та фрукти. Був дисциплінованою людиною і розумів, що смачна їжа в основному шкідлива, а корисно те, що несмачно. І впихав у себе несмачну їжу. Останні роки у нього апетит був поганий, він змушував себе приймати їжу. Худнув, бо йшов розпад білків. З приводу випивки батько пише в своїх книгах, що переносив алкоголь погано, поки його друг — письменник Юрій Дольд-Михайлик — не навчив його пити коньяк. Батько визнавав, що помірне вживання алкоголю доставляло йому задоволення, покращувало настрій. Він і до цього підходив розсудливо. Все у нього було гармонійно, без крайнощів. Сухе червоне вино взагалі корисно, за наукою. Періодично він випивав в компанії і отримував від цього задоволення. Тато не був сухарем, який жив з якоюсь суворою схемою. Однак ніколи не курив.

У тата все життя було безсоння. Він користувався снодійними. Але все одно його "піднімало" о п'ятій ранку. До відпочинку ставився дуже раціонально. Говорив, що за добу людина може продуктивно працювати лише шість годин. А ще, потрібно обов'язково мати як мінімум один вихідний на тиждень, на який нічого не планувати.

При всій любові батька його ставлення до мене було в різні періоди різним. Після його смерті ми з мамою знайшли щоденники, які він вів. Писав їх нерегулярно, без зайвої інформації, як людина розумна, розуміючи, що коли-небудь їх прочитають інші. Так ось, я дізналася про себе, що в мої студентські роки він оцінював мене досить критично. Вважав, наприклад, що у мене немає широти інтересів.

Я вступала до інституту в 15 років. У цьому віці підлітки рідко знають, чим хочуть займатися в житті. Ні, батько не штовхав мене в лікарську практику. Ми говорили з ним про заняття наукою. Папа завжди відзначав, що краще до цього прийти з медінституту. І я йшла по його вибору. Тому що авторитетом він для мене був і тоді, і зараз незаперечним. Коли ж у нас почалися заняття з хворими, я зрозуміла: ніяких лабораторій не буде. Лікарська професія — абсолютно приголомшлива.

Докторську дисертацію я захистила в 33 роки. Папа її прочитав, коли та була вже написана. Я отримала його схвалення. Він допоміг мені тим, що був такою фігурою в цьому світі. Частина хворих я обстежила в його клініці, таку можливість мала завдяки тому, що він був директором інституту. Співробітники мені допомагали, тому що були його підлеглими. При цьому я відчувала дискомфорт. Мені було ніяково, що я займаюся цим, тому що дочка шефа. Хотілося стиснутися, стати менш помітною. Але з хворими поралася я сама. Писала сама. І захистилася сама.

У тата ніколи не було сліпої батьківської любові. Він говорив:

"Спорідненість головне не по крові, а по духу". По духу! Так він і жив. Я завжди знала, що він мене любить, а ось повагу треба було заслужити і підтвердити. Намагалася жити так, щоб бути в його очах шанованою людиною. Батька немає вже понад десять років, а я до цього часу подумки питаю, чи задоволений він мною...

Поради він, природно, давав, але не ліз з ними. Це дуже рідкісна риса. Якщо я робила щось неправильно, пригнічував! Але не надмірно. Коли я ростила дочку, постійно лаяв мене, що я дріб'язково її опікую. На жаль, я не настільки розумна, щоб відразу погоджуватися. Особливо в юності нарobili дурниць. Як зараз пам'ятаю, ми з батьком разом збиралися в круїз по Середземному морю. У нього не було особливого ентузіазму, він це робив для мене. Тоді недостатньо було вибити путівку і оплатити її. Потрібно було отримати бездоганну характеристику з підписом парторга інституту та інші папірці.

Потім мене запросили на засідання бюро райкому комсомолу. Задавали дурні запитання на кшталт: "В яких місцях на території нашої неосяжної батьківщини ви бували?". Добре, що я з батьком їздила в Москву, в інші міста, а то б мені докорили: "Якщо ви нашу Батьківщину не нюхали, то навіщо їхати за кордон?".

Коротше, я все це так само пройшла. Поїздка була на мазі. І тут виникла ситуація, коли я дуже пізно повернулася додому. Мама завжди дуже переживала за мене, вона просто божеволіла. Нарешті я прийшла. Папа сказав: "Так, все! Ти винна і повинна бути покарана. Нікуди ми не їдемо". Рішення жорстке, але справедливе. Я вчинила погано, зробила аморальний вчинок. Тому навіть не намагалася батька просити. Для мене це був дуже гарний урок.

Бував і він не правий. Правда, траплялося це дуже рідко. Міг роздратуватися. Швидко відходив і, подумавши, вибачався. Але не розшаркувався переді мною. В основному він мав рацію!

Він був для мене величезним авторитетом. Мама протестувала і сперечалася з ним більше, але тато, як у нас це називалося, "накривав конфоркою". Якщо він не бачив у запереченнях переконливих аргументів, довго не вислуховував. Але іноді вдавалося переконати і його. На початку дев'яностих років, ми тоді жили з батьками, один мій заможний пацієнт, який розбагатів в період інфляції, подарував мені на день народження відеодвійку — телевізор з відеомагнітофоном. Такої апаратури він закупив цілий залізничний потяг. Для тата це було абсолютно неприйнятно — всім відомо його ставлення до подарунків від пацієнтів!.. Він почав мене гудити, мовляв, аморально, та ще так дорого! А час тоді був жахливий — відрізнi купони, в магазинах порожньо, а тут — такий презент. Але я його переконала: треба подарунки оцінювати не в абсолютних цифрах, а у відносних, що для такого бізнесмена ця відеодвійка все одно, що колега-лікар подарував би мені шоколадку. І він погодився! Став дивитися цей телевізор, до речі, перший імпортований в нашому домі.

Папа зібрав велику бібліотеку, він дуже трепетно-дбайливо ставився до книг, ніколи не загинав сторінок. Але працював з ними, підкреслюючи олівцем потрібні місця. І що мене завжди вражало: батько не проводив життя за читанням чужих наукових творів. Брав рівно стільки, скільки потрібно, відсікаючи "тисячі тонн

словесної руди". Чужої "руди". Пам'ятаю, він випишував американський журнал "Торакальна серцева хірургія" (за часів "залізної завіси" отримувати таку літературу було фантастикою). Але не вважав за необхідне вивчати його в тиші кабінету. Читав ці наукові тексти англійською мовою в трамваї, по дорозі на роботу. А коли жив на дачі в Клавдієво і їздив на роботу електричкою (службова машина зустрічала його тільки в Святошині), теж читав. "Читання другого сорту", як він говорив.

Коли ми жили на старій квартирі, в будинку медінституту — на вулиці Червоноармійській, тато вихідними вирушав в книжковий похід. Брав і мене з собою. Йшли пішки за незмінним маршрутом: спершу книжковий магазин "Сяйво", потім — "Знання" на Хрещатику. Наступний пункт — "Букініст", кінцевий — "Академкнига" на вулиці Леніна, 24. Саме в цьому будинку ми потім стали жити. Після "великого переселення академіків" в новий будинок навпроти Оперного театру татові дісталася ця квартира в старому будинку. Він соромився, що вона "панська" — цілих чотири кімнати. Привозив дуже багато книг з—за кордону. Хорошу літературу, класику я прочитала ще в ранні шкільні роки. Прочитала кілька творів англійською — це так звана дамська література, з пристрастями. Але сексуальних подробиць в ній не було. Ще я читала "Анжеліку" Анн і Сержа Голон. Це було цікаво, але не супер. Почуття огиди було від книги Лимонова "Це я, Едічка". Харківський хлопчик... Мені, здається, він спеціально так писав, і це не все його життя. Папа його переглядав і говорив, що читати це огидно. Він був пуританином і плювався, коли бачив велику кількість сексуальних сцен по телевізору.

Ходіння в політику. М.М.Амосов і М.О.Ульянов
на Першому з'їзді народних депутатів СРСР. 1989 р.

Природно, як і у всіх, в родині іноді виникали розбіжності. Але таких моментів у нас було зовсім мало. Взагалі, потрібно тримати себе в руках. У Салтикова-Щедріна є така фраза: "Скажіть, а з генерал-губернатором ви теж нервовий?". Тобто дозволяєте собі розпуститися, виляяти, накричати, як це роблять чоловік і дружина вдома. Ми часто відіграємося в сім'ї або на підлеглих. Це розбещеність. В цьому плані тато теж намагався себе контролювати. У людях

він не терпів брехні, міщанства, неробства, дурості.

Якщо йому хтось говорив: "Микола Михайлович, у вас є заздрісники, вони відгукуються про вас погано", він ці розмови припиняв відразу. Цілісна людина! Головним для нього було приносити користь. Він людей не переоцінював, добреньким здаватися не прагнув, але гостро відчував, що саме може образити людину або поставити в незручне становище. Пам'ятаю, коли я вчилася в молодших класах, почала збирати марки. А їх же треба було купувати! І ось коли ми з батьком йшли повз кіоск по вулиці Червоноармійській, я попросила його купити за десять рублів марки якоїсь африканської країни з дуже красивими яскравими рибками. Батько їх купив, а коли побачив, що поруч стоїть сусідська дівчинка з малозабезпеченої сім'ї, сказав мені: "Це був негарний вчинок на очах у людини, яка таку покупку зробити не може". У той час батько отримував зарплату, напевно, 500 рублів, а буханець українського хліба коштувала 20 копійок.

Знав собі ціну. Але дифірамби його дратували, він був до них байдужий. Тим більше що дуже часто висловлювали їх люди, які не розбиралися в тому, чим він займався. Славослів'я з приводу себе припиняв. У щоденниках писав, що зрозумів для себе, як влаштований світ, за якими законами живе суспільство. І висловлювався стримано і реалістично. Якщо він знав такі речі, то, що для нього були похвали?

Своє ходіння у владу (він з 1962 по 1979 рік обирався депутатом Верховної Ради СРСР і був народним депутатом СРСР 1989-1991 рр. — Упоряд.) батько сприймав як громадянський обов'язок. Депутатський значок давав йому можливість допомогти багатьом людям, особливо в квартирному питанні. А про сесії відгукувався завжди, як про неймовірно нудний процес. Але розумів, що депутатський мандат, в певній мірі, — соціальний захист. Це було вкрай важливо. В батькових щоденниках є запис початку 70-х, що його висувають в Академію наук, але висока ймовірність провалу. Наступний запис: "Вибрали! Це заслуга Євгена Патона". І пише, що задоволений — це захищає і розкриває професійні можливості. У радянські "застійні" часи він багато виступав з публічними лекціями, в яких часто висловлював крамольні думки про владу. Ці лекції, до речі, і зробили його відомим кардіохіруром. Він гримів по всій Україні! Микола Амосов виступав не тому, що не було з ким поговорити. Його життєве кредо було — приносити користь людям. Як хірург він розумів — навіть неприємну правду треба говорити, тільки так можна "вилікувати" суспільство.

На жаль, у нас про біокібернетичну діяльність батька і зараз мало знають. А він займався цим дуже серйозно, захоплено. Створював евристичні моделі особистості і моделі суспільства. У нього не було ілюзій щодо "побудови комунізму". Він намагався — в жорстких рамках чинного ладу і з урахуванням природи людини — знайти оптимальну модель суспільства, що дозволяє людям стати щасливішими. Збільшити, як батько говорив, коефіцієнт задоволеності життям.

Часто згадують оголошення, що висіло в Інституті серцево-судинної хірургії, коли там працював батько: "Прошу подарунків персоналу не робити, окрім квітів". А у мене в пам'яті — і дивовижний напис на двох маленьких

автобусах під номером 12. Один ЛАЗик відправлявся з вулиці Федорова, інший — з автовокзалу, і маршрут на них значився такий: "Інститут Амосова". Ще за життя батька люди назвали його ім'ям інститут, який він створив (те саме сталося і з інститутом Шалімова). Атмосфера тут склалася абсолютно унікальна. Батько високо підняв планку і утримував її. Не було лицемірства, яке зараз бачиш, — коли людина приїжджає на роботу на скромній машині, а дорогу тримає для виїзду у вихідні дні... Папу — директора інституту — возила службова машина. З квітня по жовтень він жив з мамою на дачі, полюбивши цей будиночок в Клавдієво, в 50 кілометрах від Києва. Так ось, вранці машина зустрічала його біля метро "Святошин", куди він добирався своїм ходом. І туди ж привозила після роботи. Потім тато 45 хвилин їхав на електричці і ще хвилин 20 йшов пішки до будинку. Вважав, що недозволено витратити державний бензин, обтяжувати водія. Але ж він їздив в інститут оперувати! У його службових паперах збереглися незвичайні бюлетені — їх передала мені секретар батька Анна Іванівна Телепова. Кілька разів на рік тато влаштовував анонімне анкетування рядових співробітників інституту, які оцінювали роботу директора та завідувачів відділеннями. В анкетах було дві графи — ділові та особисті якості, яким виставляли "плюс" або "мінус". Результати голосування батько ретельно аналізував. Для нього була дуже важлива ця оцінка з боку. Зворотній зв'язок! Зараз, буваючи за кордоном, бачиш, як майже після кожної лекції студенти оцінюють викладача. Але тоді, в 70-і роки, в СРСР подібного просто не існувало. Це була татова ідея. Він не побоявся її реалізувати — при всій своїй, здавалося б, жорсткості. До речі, батько вибачався, якщо його "заносило" і він відчував, що не правий.

Свої хірургічні невдачі батько переживав болісно. За 35 років роботи в медицині я не бачила жодної людини, яка б настільки переживала, як мій батько. Це, напевно, було головне джерело його нещастя. Коли він переповнявся емоціями від смертей, він зменшував кількість операцій до однієї-двох на тиждень і робив акцент на роботу в відділі біологічної кібернетики.

У тата ніколи не було мануальної майстерності хірурга. У нього з молодості тремтіли руки. Але від інших кардіохірургів його відрізняв здоровий глузд, який допомагав оцінити ситуацію в комплексі і прийняти рішення — оперувати хворого чи ні. При цьому батько завжди ставився до хворих так, ніби вони його найближчі родичі. Так, можна краще, ніж він, оперувати. Але того "сплаву", який був в татові, не було ні у кого тоді, і зараз немає.

Чому, залишаючись в прекрасній формі, він пішов з інституту? Батькові було 75 років, він розумів, що має бути омолодження лідера. Після цього він ще протягом декількох років приходив оперувати раз на тиждень. В одному зі своїх щоденників батько писав: "Помер пацієнт від сепсису (нагноєння та інфекція в крові) через місяць після операції. Провина хірурга тут менше всіх, але, з іншого боку, родичі мають повне право сказати: "Навіщо старий брався?" І у мене на це питання немає відповіді". Незабаром він припинив і оперувати. Я більше не зустрічала людини з такою моральною планкою, як у батька. Ось чому його пам'ятає народ України...

У Бога тато не вірив. Але хотів повірити. Він прочитав багато літератури на цю тему, що знайшло відображення в його щоденниках. Знайомі приносили йому захоплюючі публікації з Інтернету. На якийсь короткий час він схилився до того, що є Щось — Бог, але буквально в наступному записі від цього відмовився. Однак він не спростовував необхідність віри. Говорив, що це добре для моралі суспільства, для моралі людей. Але сам не міг повірити. Заважало те, що це недостатньо аргументовано науково. Така людина, як мій батько, не міг сліпо вірити. Все повинно бути переконливо обгрунтовано.

Він був матеріалістом. Мав другу технічну освіту і знав, що не можна пояснити все в природі з точки зору фізики. А в останні роки життя читав багато про клінічну смерть, спиритизм. Тату, як і всім людям, хотілося вірити, що після смерті є продовження.

Інформація — це взагалі було його ключове слово. Папа освоїв комп'ютер, інтернет. У нього до останніх днів; не згасли очі (як це часто буває у старих людей). І залишалася вражаюча ясність, жвавість думки!

Він не дуже любив ходити по компаніям, зустрічам. Казав: "Інформації мало, а час витрачається". Коли ми з чоловіком заходили до батьків, батько пив з нами чай, сидів з півгодини, а потім говорив: "Ви, я бачу, вже всю інформацію розповіли". І йшов до себе. Інформація — це було його визначальне слово. І ще — час. Щоб створити, скажімо, модель особистості, модель суспільства такої людини, як він, потрібний був лише час — сісти, заглибитися, продумати. Його інтенсивне інтелектуальне внутрішнє життя було настільки самодостатнім, що він не залежав від системи, оточення. І в цьому, думаю, він був приголомшливо щасливою людиною...

Будучи росіянином, батько скептично ставився до шароварщини, що процвітала в ЗМІ в кінці 1980-х років. Але коли Україна стала незалежною і почалися спроби згуртувати народ під гаслом національної самосвідомості, він вважав, що так і треба, що країна повинна йти своїм шляхом, а не з Росією. Він був патріотом України. І вважав, що українську мову необхідно впроваджувати в усі сфери, оскільки тільки вона може об'єднати націю. При цьому тато не раз говорив, що відчуває себе емігрантом, однак їхати з України вже пізно — мовляв, тут судилося померти.

Після сімдесяти він почав помічати ознаки старості — важче стало ходити, не слухалися ноги. Вивчивши роботи геронтологів, тато прийшов до висновку, що з роками в організмі людини розпад білків переважає над їх утворенням. Через такий перекис тане м'язова маса. Щоб стимулювати новоутворення білків, батько почав активно займатися фізкультурою, виробивши свою методику — три тисячі рухів в день. Виконання вправ розбивав на три етапи, що займало три години.

Незабаром слабкість в ногах пройшла. Водночас хвороби взяли своє. У батька почалися проблеми з серцем. Електрокардіостимулятор у батька стояв ще з 1984 року. Раз на рік він планово обстежувався у себе в інституті. Тато бачив, що його серце збільшується. А я мовчала, думаючи, що він все про себе знає. Але, ставши свідком нічної задухи батька, зрозуміла: він вмирає. З чоловіком вирішили не складати лапки, а боротися. Оперували тата в Німеччині, оскільки в нашій

країні в ті часи за 84-літніх пацієнтів з таким тяжким пороком і серцевою недостатністю ніхто не брався.

Тато сам мені якось розповідав, як його учні проходили стажування у німецькій клініці і бачили, що там багато людей похилого віку оперують з хорошим результатом. Ми списалися з тамтешніми лікарями, і вони погодилися нас прийняти. Оптимізму не було ні у мене, ні у батька. Але ми це не обговорювали. Зібралися дуже швидко.

Тато по життю був реалістом, але реалістом зі схильністю до оптимізму. Не таким, який бачить підводні камені, страхи і перешкоди, а реалістом, який розуміє: багато загострень проходять самі і потрібно просто почекати, не панікувати. Він реально розумів, що є шанс, але чітко знав і про ризик. Він був змучений задухою. І вже сам хотів, щоб йому зробили операцію. Йому довго оформляли іноземний паспорт. А візу до Німеччини відкрили протягом одного дня: вранці віддали паспорт, вдень забрали з візою. І я відразу ж пішла за квитками. Знала, яким літаком краще летіти, бо татів учень Анатолій Вікторович Руденко — один з кращих кардіохірургів в Україні — стажувався в цій клініці. Мені пощастило: були місця на літак, який відлітав на наступний день. Зателефонувала батькам, сказала, щоб збиралися. Запропонувала свою допомогу. Але по голосам зрозуміла: вони хочуть побути удвох. Вранці, коли ми з чоловіком і донькою заїхали за батьками, щоб їхати в "Бориспіль", у тата в руках був старорежимний, совдепівський дипломат, куди він поклав пару білизни, сорочку і шкіряні тапочки, в яких ходив в інституті. З цим ми і поїхали.

У нас була домовленість, що місто Київ оплатить операцію. Тому що Микола Амосов — почесний громадянин столиці. Але обіцянки — це одне. Потрібно бути готовим до всього. Тому тато зняв всі свої заощадження, які збирав собі на новий кардіостимулятор. У нас абсолютно не було часу оформляти банківську картку. Та й які картки? 1998 рік! Ми встигли обміняти частину суми на чеки, інше я взяла готівкою. У нас вийшло близько половини вартості операції. Думала: якщо гроші від міста не прийдуть, хоч частину оплатимо самі.

Прилетіли в Німеччину вночі. Папу госпіталізували. Причому відразу в реанімацію. Операцію потрібно було робити терміново. Протягом чотирьох днів до мене кожен день чемно підходили: "Скажіть, де ваші гроші? Їх вже вислали з Києва?" А я сиджу з батьковими грошима і розумію: можу ними заплатити, але тоді позбавлю батька всіх заощаджень. І тягну час. Мені пояснюють: "Ваші співвітчизники вже так поступали. Їх оперували, а гроші не приходили". Відчувала я себе тоді дуже кепсько. Мені вже було багато років, я завідувала кафедрою, була професором... І таке приниження. Телефонувала чоловіку, який в свою чергу смикав київську владу. Загалом, гроші прийшли. І я зберегла батьківські. Так при собі і проносила — в кишені, закритій на блискавку. Боялася, що загублю або вкрадуть.

Як же я тоді хотіла додому! Здавалося, приїдемо до Києва, встану на коліна і буду цілувати асфальт. Звичайно ж, коли ми повернулися, я його не цілувала. Але цей шлях, напевно, можна порівняти з дорогою з полону...

Знаєте, що дивно? Німецькі хірурги абсолютно не говорили про ризики. Вони були впевнені: все буде добре. Так, не відразу, тому що пацієнту 85 років,

але ставилися спокійно до цієї ситуації. Не квокали, хоча післяопераційні дні були важкими. Але після цього шунтування (йому поставили штучний клапан і два шунта в обхід звужених артерій, що живлять серце) тато прожив ще два роки, практично не вживаючи ліків. Дякую професору Кьорферу.

У тата приблизно за рік до смерті розвинувся інфаркт — повноцінний, велико-осередковий, але не надто великий. Він не міг в це повірити. І спочатку не хотів лягати в лікарню. Через три дні погодився, проявивши довіру до нашого колективу.

Пробув тут понад три тижні. Виписався в пристойному стані. Хоча робота серця, природно, погіршилася, тому що втратився якийсь відсоток серцевого м'яза. Він щось приховував, не хотів мене засмучувати. Думав не тільки про себе, що взагалі рідкість — на це 99 відсотків хворих взагалі не здатні. Поскаржишся — і вже легше.

Він усвідомлював свої проблеми. Розумів: життя закінчується. Реально закінчується. Що я йому пропонувала для лікування? Приносила спеціальну літературу, він її читав, і ми, обговорюючи, приймали спільні рішення. В таблетки не вірив. Скажімо так: мало вірив.

Влітку, мабуть, стався другий інфаркт. Напевно, був ще й третій. Вони були малосимптомними. Але кожен з них приводив до наростання серцевої недостатності.

Ще влітку була біль у боці, яку ми не могли пояснити. Без будь-якої причини підвищувалася температура, з ознобом. Ми з чоловіком думали, що, можливо, це якась інфекція або онкологія. Але тато навідріз відмовлявся обстежитися. Він дуже погано себе почував.

По квартирі майже не ходив. Лежав нерухомо. Я дуже хвилювалась. Переконувала його: "Давай подивимось: якщо це інфекція, то залікуємо її антибіотиками, якщо серцева недостатність, будемо приймати більш сильнодіючі препарати".

Повноцінне інтенсивне лікування вдома важко організувати. Тому що в цьому процесі мають бути задіяні кілька людей. Він довго не хотів знову лягати в лікарню. Нарешті я його вмовила. Від "швидкої" відмовився. Я попросила двох своїх співробітників, щоб вони допомогли знести його зі сходів, посадити в звичайну машину. Була впевнена, що він повернеться додому. Ненадовго, але все—таки повернеться.

Було три інфаркти: точно. Наростала серцева недостатність, погіршилися показники серця. Ми встигли зробити частину обстежень. Дещо прояснилося, дещо ні.

Помер тато раптово. Це сталося без мене, в присутності лікаря реанімації Павла Григоровича Паланга, з яким я пропрацювала 25 років. Він підійшов до тата, той поскаржився на біль між лопаток і попросив таблетку нітрогліцерину. Настала миттєва зупинка серця. Тут же була розпочата реанімація, тобто час не було втрачено, що могло бути, якби він лікувався вдома. Мої колеги розцінили, що був повторний інфаркт, і вони, напевно, мають рацію. Розтин не проводився... У той день, коли тата не стало, був такий момент: я передала санітарові моргу гроші, а він їх... не взяв. Це значить більше, ніж будь-які нагороди.

До тата все ставилися добре — людиною він був кришталево чистою і прожив щасливе життя. Адже коли з душею ставишся до оточуючих, обов'язково відчуваєш віддачу. Любов, захоплення, повагу. І це почуття значно гостріше, яскравіше, важливіше, ніж відчуття грошей. Ну, поміняв ти одну машину на іншу. Це такого драйву не дає! А ось купатися в подяках — це воістину щастя...

2003-2012 рр.

"Микола Амосов. Спогади сучасників" (видано російською мовою)
Київ, Видавничий дім "Особистості", 2015